

**ВИПРАВЛЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ЯК БАЖАНА МЕТА ПОКАРАННЯ:
ПРОБЛЕМИ ПРАВОРОЗУМІННЯ****PRISONERS CORRECTION AS A DESIRED PUNISHMENT RESULT:
PROBLEMS OF LEGAL UNDERSTANDING**

Шахрай К.В., студент I курсу магістратури
Інститут прокуратури і кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Галацевич Н.С., студент I курсу магістратури
Інститут прокуратури і кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Ця стаття присвячена висвітленню одного з актуальних питань кримінального та кримінально-виконавчого права – визначенню кримінального покарання як дієвого регулятора суспільних відносин. Покарання розглядається як справедливий наслідок учинення злочину й інститут відновлення соціальної справедливості. У статті протиставляються кара, спеціальна та загальна превенція як складові частини покарання. Ціль покарання розглядається у вузькому та широкому розумінні, з погляду різних правових парадигм. виправлення у статті позиціонується як найбажаніша ціль будь-якого кримінального покарання для повернення в суспільство вже правосвідомого індивіда. Аналізуються основи кримінального та кримінально-виконавчого законодавства на предмет найбільш повного та коректного закріплення терміна «виправлення». виправлення розглядається крізь призму ефективності застосування покарання в умовах українського правового поля. Превалювання розуміння покарання як реалізації держави функції кари за вчинення злочину не є ефективним у правозастосуванні. Вектор розвитку праворозуміння має бути спрямований на розроблення прийомів та способів реалізації виправлення як мети під час виконання покарання з подальшою обов'язковою ресоціалізацією засуджених. Розглядаються можливості кримінального покарання позитивно вплинути на поведінку правопорушників на стадії його виконання. Проводиться аналіз існуючих поглядів на визначення виправлення особи, його основні засоби, зокрема соціально-виховна робота із засудженими. У статті окреслюються особливості взаємодії засуджених і адміністрації як ефективного співробітництва з метою якісних змін в особистості винного, усвідомлення ним протиправності вчиненого, реабілітації в очах суспільства загалом. Висвітлення існуючих критеріїв оцінки виправлення, аналіз апробації ефективності їх на практиці для встановлення об'єктивного стану змін особистості та готовності до правослухняної поведінки в суспільстві. Акцентується увага на неможливості досягнення абсолютного виправлення кожного злочинця. У статті на основі поглядів сучасних науковців свідомо припускається неможливість точного прогнозування поведінкових патернів ексзасуджених і вірогідності вчинення ними нових злочинів у майбутньому.

Ключові слова: «виправлення», «засуджені», «кримінальне покарання», «цілі покарання».

This article is dedicated to highlighting one of the most urgent issues of criminal and criminal-executive law to the definition of criminal punishment as an effective regulator of social relations. Punishment is seen as a just consequence of a crime and an institution for restoring social justice. The article contrasts punishment, special and general prevention as components of punishment for correction. The purpose of punishment is viewed in a narrow and broad sense, in terms of different legal paradigms. Correction in the article is positioned as the most desirable goal of any criminal punishment for returning an already conscious individual to society. The basics of criminal and criminal enforcement legislation are analyzed for the most complete and correct fixing of the term of correction. The correction is considered in the light of the effectiveness of the use of punishment in the Ukrainian legal field. The prevailing understanding of punishment as a state's function of punishment for committing a crime is not effective in enforcement. The rule of law development vector should be aimed at developing techniques and ways to implement corrections as a goal in executing punishment with the further mandatory re-socialization of convicts. Possibilities of criminal punishment to positively influence the behavior of offenders at the stage of its execution are considered. The analysis of the existing views on the definition of corrections of the person, his basic means, in particular, social and educational work with the convicts is conducted. The article describes the peculiarities of the interaction between prisoners and the administration as effective cooperation, with the aim of qualitative changes in the perpetrator's personality, awareness of the wrong fullness of the perpetrator, rehabilitation in the eyes of society as a whole. Illumination of existing criteria for evaluation of corrections, analysis of validation of their effectiveness in practice for establishing the objective state of personality changes and readiness for law-abiding behavior in society. Emphasis is placed on the impossibility of achieving an absolute remedy for every criminal. The article, based on the views of contemporary scholars, consciously assumes the impossibility of accurately predicting the behavior of ex-convicts and the likely hood that they will commit new crimes in the future.

Key words: "corrections", "convicts", "criminal punishment", "whole sentences".

Постановка проблеми. Процеси та явища геополітичного, економічного, ідеологічного, культурного, демографічного характеру визначають у загальній формі умови життя в суспільстві, впливають на особливості взаємин осіб, а також, що не менш важливо, впливають на таке негативне явище, як злочинність.

Світова фінансова й економічна криза, соціальна дестабілізація, гібридна війна й інші вагомні чинники призвели до зниження рівня життя більшості українських сімей. Це, безумовно, вплинуло на зростання рівня злочинності загалом, отже, збільшилась кількість засуджених осіб. Такі негативні явища вимагають ефективного втручання з боку держави через впровадження нових парадигм у вже існуючу систему кримінально-виконавчих органів. Це сприятиме підвищенню ефективності взаємодії із засудженими та досягненню бажаної мети покарання – виправлення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематику досліджували такі науковці, як Ю.А. Деми-

дов, А.Ф. Сизий, В.Н. Кудрявцев, І.І. Карпець, В.В. Мина й інші. З огляду на те, що ефективність застосування покарань, які ґрунтуються на каральній функції, знижується, сьогодні праворозуміння функції виправлення потребує обов'язкового оновлення й удосконалення.

Метою цього дослідження є аналіз категорії виправлення в контексті аксіологічного значення, визначення особливостей реалізації виправлення на всіх етапах застосування кримінального покарання в умовах українського правового поля.

Виклад основного матеріалу. Урегулювання суспільних відносин, пов'язаних з учиненням злочину, неодмінно призводить до застосування кримінального покарання. Між злочиним і покаранням існує нерозривний дуалістичний зв'язок, тобто вони не можуть існувати ізольовано один від одного. Саме покарання слугує тим ефективним засобом, за допомогою якого ліквідується конфлікт, який виникає між державою й особою, відновлюється нормальний

стан існуючого правопорядку. Покарання має низку особливостей і відмінностей щодо інших заходів нормативно-правового регулювання. Це зумовлено суворістю впливу, особливістю застосування до конкретних осіб, що вчинили злочин, характеристикою обмежень прав і свобод засудженого, метою та соціальною роллю в державі. Існують особливі вимоги до застосування впливу, які відповідають безпосередньо меті покарання.

Ми можемо розглядати мету передусім як філософську категорію, яка допомагає досягнути сутність кримінального покарання. Аналізуючи кримінальне законодавство, можна констатувати, що Кримінальний кодекс України (далі – КК України) чітко встановлює цілі покарання. Так, згідно зі ст. 50 КК України, покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. [1] Практично всі фахівці єдині в тому, що найбажаніша мета для суспільства – виправлення засудженого. Тому що після відбування покарання особа має повернутись в соціум і адаптуватись до життя в ньому. На практиці стає зрозумілим, що виправлення – це правовий міф, оскільки досягнення правосвідомості вже кримінально зараженої особи в умовах системи виконання кримінальних покарань майже неможливе.

«Виправлення» особи, яка вчинила злочин, визнають міжгалузеву категорією, яка застосовується як у кримінальному, так і у кримінально-виконавчому праві. Однак єдине визначення поняття надане лише у ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України): під виправленням засудженого розуміється процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки [2].

Аналізуючи вжиту лексику, можна констатувати, що термін «виправлення» у контексті якісних змін у характері злочинця – це усунення недоліків поведінки, криміногенної девіації, зробити кращим у соціально прийнятній мірі, перевиховати. Априорі зрозуміло, що кримінально-виконавче право не ставить за ціль докорінно змінити характер людини та викоринити всі недоліки шляхом покарання. Може йтися лише про коригування поведінкових патернів для формування правосвідомості та правослухняності шляхом впливу під час покарання державою в особі відповідних органів [3, с. 153]. Але досі триває дискусія, чи можливо взагалі ставити за мету покарання реальну зміну вже зрілої особистості чи досить тільки демонстрації готовності до співпраці та сумлінного виконання обов'язків.

Поняття «виправлення», яке закріплене у ст. 6 КВК України, запропоноване у досить обмеженому вигляді, не повною мірою характеризує дану динамічну категорію та викликає безліч запитань. Виправлення, що по суті є якісним процесом, не можна обмежити формулюванням досягненням позитивних змін. Адже визначення, характеристика цих змін уже є суб'єктивною категорією, тому що неможливо встановити, чи відбулись ці зміни насправді, чи тільки демонструвались. Окрім того, зміни не завжди будуть позитивними через різні особисті реакції засуджених, особливості взаємодії й інші, не менш важливі чинники [4, с. 190].

Можна припустити, що виправлення як мета кримінальної відповідальності полягає в реальній зміні особистості, тоді як виправлення як мета конкретного покарання – це лише зміна поведінки особи, можливо, навіть і без суттєвих змін особистості [5, с. 23]. У кримінальному та кримінально-виконавчому законодавстві під час регламентації виправлення не важливо, чому особа не вчиняє більше злочинів: чи через страх перед покаранням, чи із-за перевиховання індивіда або під впливом інших чинників. Тобто можна визначити як ціль лише формальне виправлення, у вигляді відсутності рецидиву, або більш

глобальну зміну в особистості. У результаті проведеного аналізу норм кримінального та кримінально-виконавчого права стає зрозумілим, що мету процесу реалізації такого правового інституту, як покарання, намагаються на рівні закону зробити глибшою та ширшою, ніж мета цього інституту загалом. У цьому й полягає одна з основних проблем для ефективного виконання покарання [6, с. 14].

Також, визначаючи за мету покарання виправлення, необхідно сформулювати спеціальні механізми її досягнення та критерії оцінки стану виправлення. На даний момент ці аспекти не закріплені та чітко не сформовані. Без чітких критеріїв, об'єктивного зв'язку із КК і специфічних механізмів реалізації стає сумнівним використання цієї категорії в законодавстві.

Розглянувши погляди сучасних науковців, можна виявити, що існує ще одна суттєва прогалина, яка полягає в тому, що в контексті окремих кримінальних покарань досягнення цілі виправлення взагалі не вважається можливим. Наприклад, у разі застосування як санкції штрафу, позбавлення військового звання, рангу, чину, інших подібних видів покарань не передбачається глобального впливу на свідомість особи, яка вчинила злочин. Особливо це стосується тих видів покарань, які виконуються відносно одномоментно, як-от штраф, конфіскація тощо. Адже порівняно з позбавленням чи обмеженням волі, де особа є ізольованою, суттєво змінює свій стиль життя, цілодобово піддана впливу системи, інші види покарань не мають постійного впливу на свідомість [7, с. 83].

Зрозуміло, що суди, коли визначають міру покарання, ураховують тяжкість учиненого злочину, обставини, ступінь вини, але необхідно неодмінно приділяти більше уваги особистості злочинця, його психологічному стану. Адже, якщо розглядати вищезгадану проблему з погляду пенітенціарної психології, часто виникають ситуації, коли тяжкість учиненого злочину не адекватна психологічно-педагогічній запущеності злочинця [8, с. 107]. Наприклад, скоєння менш тяжкого злочину рецидивістом – особою з високим ступенем криміногенної зараженості, яка з високою долею вірогідності вчинить злочин знову в майбутньому, чи скоєння більш тяжкого злочину особою, яка не має суттєвих кримінальних девіацій і психологічних відхилень. Тож у першому випадку ефект покарання для виправлення може виявитись недостатнім, а у другому – надмірним.

Виправлення в його широкому розумінні, як глобальні зміни в особистості злочинця, починається ще під час виконання покарання, шляхом перевиховання. Оскільки натепер в Україні у сфері виконання покарань кара – основна мета покарання, то будь-який вплив сприймається крізь цю призму негативно. До того ж у теорії організація виховання, соціальної роботи та здійснення кари покладається на тих самих осіб. Це формує специфічні відносини між засудженими й адміністрацією, здебільшого спричиняє внутрішній опір змінам [9, с. 64]. Виправлення – це спільний результат діяльності засудженого та держави в особі органів, тому можна вважати доцільним розмежувати функції кари та виправлення для більш сприятливого психологічного тла.

Але на практиці ситуація може виявитись більш негативною через фактичне невиконання соціально-виховної роботи із засудженими. Тобто єдино визначений механізм виправлення шляхом перевиховання не реалізується взагалі.

Виправлення закономірно залежить від особливостей різного виду діяльності та взаємодії під час відбування покарання. Зміна особистості, її поведінки та виховання нових патернів – це результат немеханічного впливу середовища на засудженого. Вирішальним чинником є саме активна взаємодія особи із середовищем. Тому що завдяки діяльності зовнішні чинники впливу, як-от: трудова діяльність, виховна, соціальна робота, перетворюються на

внутрішні якості та змінюють існуючий базис характеру особистості. Не існує в сучасних умовах і чіткої процедури та критеріїв оцінки виправлення засуджених. Оцінка ступеня виправлення засуджених є відображенням аксіологічних поглядів у кримінально-виконавчому й інших галузях права, на основі яких пізнання спрямованості особистості засудженого можна вважати таким, що будується на системі соціально значущих цінностей, тобто на певній сукупності критеріїв. Ціннісне (аксіологічне) ставлення до проблеми оцінки виправлення засуджених має бути заснованим не на інтуїтивному та суто суб'єктивному ставленні суб'єкта оцінювання до критеріїв такої оцінки, а на об'єктивному, усебічному та повному знанні їхнього змісту [10, с. 69]. Більшість учених у галузі як кримінального, так і кримінально-виконавчого права постійно наголошували на необхідності розроблення чітких критеріїв оцінки виправлення засуджених та його показників, проте зазвичай до їх числа відносять переважно сумлінну поведінку та ставлення до праці й навчання. Над цією проблемою протягом багатьох років працювали вітчизняні науковці, але досі жоден підхід не визнаний дієвим і універсальним.

На практиці абсолютним показником виправлення вважається лише не вчинення злочину в подальшому. Зрозуміло, що об'єктивно оцінити, чи виправився засуджений під час покарання, не є можливим. Адже не можна точно встановити, чи змінила особа завдяки впливу своєї системи цінностей та переосмислила свою поведінку чи її погляди залишились незмінними. Також варто враховувати, що злочинець може лише демонструвати зміну у власних інтересах. Окрім того, оцінювати стан виправлення ми маємо в ретроспекції, що суттєво впливає на процес оцінки. Лише після відбування покарання за подальшими вчинками можна аналізувати, чи було ефективним покарання. Але говорити, що в разі повторного вчинення

злочину покарання виявилось недієвим, також не можна [11, с. 51].

Соціум як складна саморегулятивна система дуже важко піддається прогнозуванню. Це твердження слухне і щодо поведінки окремо взятого індивіда. Довгострокове прогнозування неможливе через дію різних чинників у житті особи.

Отже, підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що доречно усунути категорію «виправлення» із кримінального законодавства та кримінально-виконавчого законодавства в тому вигляді, у якому вона існує, або змінити кардинально дефініцію. Необхідно більш чітко та широко регламентувати зміст виправлення, як зміни у свідомості та готовності до есоціалізації. Наприклад, створення умов для усвідомлення негативних наслідків учинення злочину засудженим, його дійового каяття, усунення криміногенних девіацій свідомості, заміна кримінальних варіантів поведінки на соціально прийнятні, вироблення звичок та навичок для подальшого вдалого інтегрування в суспільство, формування психологічної готовності до ресоціалізації. Ідеться передусім про створення умов і роботу органів кримінально-виконавчої системи, їхню готовність до допомоги реабілітації засуджених в очах суспільства, тобто соціально-виховної роботи. Адже свідомий вибір і подальша активна діяльність, утілення в життя результатів виправлення лежить суто на особі засудженого.

Об'єктивно оцінити ступінь виправлення особи, чітко визначити критерії такої оцінки під час виконання покарання на даному етапі неможливо через існуючу парадигму. Тому основну увагу персоналу органів і установ виконання покарань, інших інституцій, залучених до цього процесу, варто зосереджувати на створенні умов, за яких засуджені мали б можливість самостійної зміни свого ставлення до життя, формування необхідних навичок для вдалої ресоціалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України від 17 березня 2020 р. № 530–ІХ / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 23.03. 2020).
2. Кримінально-виконавчий кодекс України від 19 грудня 2019 р. № 409–ІХ / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 23.03. 2020).
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
4. Романов М.В. Виправлення засуджених до позбавлення волі як результат діяльності системи виконання кримінальних покарань. *Проблеми злочинності* : республіканський міжвідомчий науковий збірник / відп. ред. В.Я. Тацій. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. Вип. 9. С. 190–198.
5. Кудрявцев В.Н. Генезис преступления : монография. Москва : Форум-Инфра-М, 1998. 216 с.
6. Карпец И.И. Наказание: социальные, правовые и криминологические проблемы. Москва : Юрид. лит., 1973. 285 с.
7. Арямов А.А. Наказание и его назначение : монография. Челябинск : ЧЮИ МВД РФ, 2002. 292 с.
8. Білецький В.В. Виправлення девіантної особистості: філософський погляд : монографія. Донецьк : Сх. вид. дім, 2003. 153 с.
9. Мина В.В. Виправлення засудженого як мета покарання кризів призму філософії права. *Часопис Київського інституту права*. 2011. № 2. С. 63–66.
10. Демидов Ю.А. Социальная ценность и оценка в уголовном праве : монография. Москва : Юрид. лит., 1975. 162 с.
11. Сизий А.Ф. Оценка степени исправления и перевоспитания осужденных : пособие. Рязань : РВШ МВД СССР, 1986. 80 с.